

Avigdor Hameiri

Blau Lajos a primadonna öltözőjében

1.

Két év múlva, 1932-ben újra meglátogattam Budapestet.

A tel-avivi strandon sétáltam Bialikkal. Hirtelen hozzám lép a levélhordó s egy sürgönyt nyújt át nekem, meghívó volt, a Pesten tartandó PEN Club világtalálkozásra szól.

– Mi az, sürgöny? – érdeklődött Bialik.

– Az. Budapestről, a PEN Club kongresszus meghívása mondtam. – Kellemetlen, villant fel bennem a gondolat, hogy nem Bialikot hívják, hanem engem, S úgy látszik, ő is erre gondolt.

– A budapesti helyi csoport meghívása?

– Igen – hazudtam.

– Mutasd csak!

Kelletlenül adtam át neki a sürgönyt.

– Galsworthy, Jules Romain, Mohácsi, Kosztolányi – olvassa Bialik, és látom, hogy kellemetlen a dolog neki.

– Persze, a helyi csoport ajánlatára történt – mondtam. – Mind barátaim ottan.

Bialik mintegy vállveregetve mondtotta:

– Menj el a Héber Írók Egyesületének titkárához, adjon neked is mandátumot a Kongresszusra. Mikor indulsz?

– Itt az áll, hogy a holnap délután egy óraker induló repülőgépen van számomra hely...

– Hát akkor siess... Mi ott ugyanis Patai Józsefet bíztuk meg, de nem árthat, ha innen is lesz ott valaki.

Ami Bialikot bántotta, az a sürgönyben felsorolt díszvendégek névsora volt. Nagy-Britannia – Rudyard Kipling, Németország – Gerhard Hauptmann, Franciaország – Romain Rolland, Oroszország – Maxim Gorkij, Bengália – Rabindranáth Tagore, Norvégia – Knut Hamsun stb. és Palesztina – Avigdor Hameiri. Legalábbis furcsa. A meghívásnak külön politikai íze is volt, mégpedig mint „messiási hír”: hogy a héber Palesztina külön szellemi territóriumnak van elismerve egy világirodalmi intézmény által.

De hogy éppen én, és nem Bialik! És hogy a meghívó még a kezébe is került!... A véletlen intrikája.

Egész úton ez a kellemetlen érzés foglalkoztatott.

2.

A kongresszusi épület előcsarnokában hosszú asztal mellett tíz szebbnél szebb fiatal lány igazította el a vendégeket. A H kezdőbetűs asztalnál angyali szépségű, Szűzmária képű kislány fogadott. Mikor átadtam héber–angol útlevelemet, olyan szemet meresztett rám, mintha marslakó lettem volna.

– Ez milyen nyelv, kérem? – kérdezte angolul.

– Héber, a Biblia nyelve – feleltem magyarul.

Egy pillanatig némán nézett rám.

– Ön... izé... magyarul is beszél?

– Igen. Én izé magyarul is beszélek.

Megint belenézett az útlevelembe.

– És... izé... angol író?

– Nem izé, én héber író vagyok.

Most már a szomszéd angyalok is felfigyeltek.

– Mit nem értesz? Zsidó író... izé... zsargonban ír – tudálékoskodott egy kis süldő magántudós.

Avigdor Hameiri

– Nem kérem, én nem zsargon, hanem héber író vagyok. A Biblia nyelvén írok.

Most a másik oldalon lévő szomszédja avatkozott bele:

– Az író úr a Bibliából jött. – És mindnyájan kedvesen kacagtak.

– Jaj, de naiv vagy – szólalt meg most már a harmadik –, a Biblia nem ország, a Biblia az egy imakönyv.

– Kedves angyalsereg – mondtam –, engedjétek meg, hogy rövid irodalomtörténeti leckével szolgáljak. Én Palesztinából jövök. Palesztina egy ország, melyet úgy hívnak: szent föld. Ki tudja, hol van?

Vagy öten emelték fel két-két pirosbimbós lilom-ujjukat:

– A Földközi-tenger keleti partján.

– Egyes! Gyerünk tovább: Palesztina a zsidó nép őshazája. A zsidó nép most visszatér ősi hazájába, és felépíti a zsidó államot, feléleszti az ősi héber nyelvet. Erre a nyelvre én lefordítottam „Az ember tragédiáját”, és Arany, Petőfi, Ady verseiből is néhányat. Tehát én héber író vagyok.

– Köszönjük szépen.

Útlevelem most kézről-kézre járt.

Egyszerre csak tíz kis albumszerű notesz került elő s felém nyúlott: – autogram!

– Nini, héberül!

– Tíz angolért!

– Százért se! Azt kaphatsz, amennyit akarsz.

De mikor kapsz hébert?!

– Meddig tetszik itt maradni?

– Potya-üzletet nyitok Pesten, autogram-bankot, hébert.

– Mióta tetszik tudni héberül?

– Úgy négy-ötezer év óta. Egyik nagyapám harmincegy király seregét verte széjjel. A másik nagyapám, mikor a rómaiak keresztre feszítették szegény Jézust, megvette tőlük a testét száz arany dénárért, s eltemette a saját villája kertjében. Egyik nagyanyám pedig Mária égbemenetele előtt gyönyörű angyalruhát varratott neki saját fazonterve szerint...

– Jó ízlése lehetett – mondta az egyik diószemű. – Láttam Münchenben Guido Reni festményét, Mária mennybemenetelét. Pazar!

Ez egyáltalán nem volt naivan mondva, hanem inkább gúnyosan: Engem ugyan nem csapsz be! Később hozzátette: Író úr, akkor egy ősnemes.

– Azt elhiszem! No, kellemes munkát! – mondtam, és eszembe jutott a Héjjas s Bangha páter szadista kereszténysége. – Hát, a viszontlátásra.

– Köszönjük szépen! – felelt a kórus.

3.

Megjelent a költő triumvirátus: Karinthy, Kosztolányi és Somlyó Zoltán.

– Hát ez gyönyörű, gyönyörű – mondta Kosztolányi, aki „r” betű helyett „v”-t vacsolt.

– A feleségem nem tartja befejezettek a két év előtti szimpóziumot – mondta Karinthy.

– Nem volt köztünk vita – feleltem.

– Maga nem ismeri a feleségemet, ő a halállal is vitatkozni fog!

(Csak tizenöt év múlva tudtam meg, milyen rémeset jószolt Karinthy ezzel a kijelentésével. Aranka, aki közben orvos lett, Auschwitzba került. Ott szemben találta magát a legförtelmebb orvos-monstrummal, az emberiség történetében példátlan szörnyeteggel, dr. Mengelével, aki fütörészve küldte áldozatait a gázkamrába. Aranka volt a milliók közül az egyedüli lélek, aki szembeköpte az Erdélyből származott szász szörnyeteket: „Maga orvos?! Maga esküt tett az emberi test s lélek szentségére! Jaj magának, maga ember- s istengyilkos, maga világ szegye-ne, maga...” többet nem mondhatott, mert lefogták, összekötözték s a gázkamrába dobták. Így vitatkozott Aranka a halállal.)

– Nekünk sok beszélgetnivalónk lesz – mondta „Az elátkozott költő”, Somlyó Zoltán. Másnap azonban – sajnos – kórházba vitték egy igen kifejlődött ulcusszal.

Kosztolányi Dezsőn érezni lehetett, hogy valami nyomja a lelkét: „Pardon” c. rovata az újságban, a Horthy-rezsim fellépése idején. E cikksorozata nyílt állásfoglalás volt az antiszemitizmus mellett.

– Harmos Ilona (Kosztolányi zsidó felesége, azelőtt színésznő volt) nagyon szívélyesen hívja meg magát ebédre, vagy vacsorára – mondta Kosztolányi. – Jó kárpátaljai borunk van: muzsai.

Megjelent a kongresszus második magyar titkára is, Mohácsi Jenő, aki azzal fogadott, hogy „Az ember tragédiáját”-t fordítja német nyelvre. És azonnal áttért a kongresszuson való fellépésemre.

– Galsworthy igen nagy szimpátiával viseltetik a palesztinai héber képviselő iránt – mondta Mohácsi. – Ő volt az, aki magát ajánlotta a díszvendégségre.

– Én is forszíroztam! – mondotta Kosztolányi.

– Azzal érvelt, hogy maga az egyedüli humanista az új héber irodalomban. Csak két költőről lehetett szó, Bialikról vagy magáról. Galsworthy azt mondja, hogy vagy hat novellát és húsz verset olvasott magától, Bialiknak pedig egész verseskötetét olvasta. Valamennyit ugyanannak az

embernek, Snowmannek a fordításában. Meglehetősen jó fordító. Az angol udvari festőnek öcsce. Hárman vannak fivérek, a harmadik szintén udvari ember, az angol királyi család circumcisió-mestere. Ő vezeti be a királyi család újszülött hercegeit Ábrahám ősatya szövetségébe.

– Fantasztikus! – mondja Kosztolányi –, ezt a ceremóniát a mai napig űzik?!

– Mégpedig teljes héber liturgikus szertartással – mondja Mohácsi. – Galsworthytól tudom. Az öreg gentlemannek egyébként még egy érve van maga mellett: maga az egyedüli héber író, aki még a törvényszéktől se fél, ha meg kell mondani az igazságot a mandát-uralomnak Palesztinában. Neki Angolország legöregebb bírása mondta, Highcraft, aki curiai bíró volt Palesztinában. „This is a Prophet in smoking” – mondta az öreg. Már feljegyeztem magát holnapra. Milyen nyelven akar beszélni, mert csak három nyelven lehet: angolul, németül vagy franciául.

– Hogy-hogy? Nem beszélhetek héberül?

– Sajnos, nem.

– Mit?! – tört ki Kosztolányi. – Ez nem létezik! Mi a héber nyelvet akarjuk hallani! Az élő héber nyelvet! Az a világ csodája, hogy egy évezredes klasszikus nyelv újra életre kelt...

– De mit lehet tenni? Nem lehet kivételt tenni még a Biblia nyelvével sem.

– Várjatok, beszélek Galsworthyval, amnesztiát kérek tőle – mondta Karinthy, és egy perc múltán visszatért a nagy angol drámaíróval.

Galsworthy magas, elegáns, őszülő hajú gentleman, tényleg nagyon kedvesen fogadott. Remekül beszélt németül (mondtam neki, hogy értek ugyan angolul, de nincs elég gyakorlatom a beszédben). Egymás után bemutatott a Nobel-díjasoknak, akik közül egynéhányan, Rabindranáth Tagore, a norvég Undsed asszony és Romain Rolland „salom”-mal fogadtak. Örültem, hogy megmondhattam nekik, hogy néhány művük le van fordítva héberre.

Karinthy tényleg „elintézte” Galsworthyval: azt mondta neki, hogy meg akarom nyitni a beszédemet egy brócheval, azt pedig héberül kell mondani.

– Most pedig üljön le hamar – mondta Karinthy –, és írja le magyarul, amit héberül mondani akar.

Leírtam s átadtam neki. Nem volt több, mint néhány mondat, amellyel demonstrálni akartam a héber nyelvet, magát a beszédet németül készültem elmondani.

A kongresszusnak volt egy külön csemegéje: dr. Fedák Ágota kisasszony, Fedák Sári unokahúga, aki az elnöki asztal baloldalán álló kis asztal mellett ült, és ha a szónok befejezte a beszédét, a bubifejű, nagy fehér Fedák-szemű bűbajos lány felállt, és a közben gyorsírással lefordított beszédet a másik két nyelven mondta el. Jobban tapsolták őt, mint magát a szónokot. Neki adta át Karinthy szónoklatom héber bevezetését, persze magyar fordításban.

Mikor Galsworthy mint elnök bejelentett, kiemelte, hogy a kongresszus külön történelmi eseményben részesül: hallani fogja az új életre kelt bibliai nyelvet a maga eredeti zenéjében: mégpedig szertartásos áldás formájában, mellyel a szónok meg fogja nyitni beszédét.

Három percig beszéltem héberül – halálos csendben. Néhányan tölcser-kezet tartottak a fülkük mögött. „Három üdvözetet hoztam a Szentföldről, a három világvallás bölcsőjéből: a Siralom falától, Jézus Sírjától és az Omár-mecsettől. Mindhárom bölcsőben Cion lánya vajúdik, hogy megszüljön a Világbéke Messiását. A vajúdó Anya ehhez a nagy gyülekezethez emeli szemét, az emberi szellem Nagy Szinhedrionjához, legyenek heroldjai a világbéke Messiásának, aki le akarja törölni a Káin-jelt az Ember homlokáról, minden kultúra szörnyetegét: a háborút.”

Nem kellett ránézni Fedák Ágotára, pontosan tudta, mikor kell felállnia s elmondani a fordítást, mégpedig három nyelven, angolul, franciául és németül. Mikor befejezte, az egész kong-

resszus felállt, s állva tapsolt, maga az elnök is felállt, úgy tapsolt.

Fedák Ágota pedig mosolygott: sikerült a Karinty trükkje, a delegátusok úgy csodálkoztak, hogy honnan tud ez a magyar lány héberül?

– Megszentesítetted ma Izráel nevét a népek előtt – mondta Patai és hozzátette: „És Fedák Ágota is említessék jóra.” (Variált idézet Eszter Könyve nyomán.)

A Múlt és Jövő, azaz Patai József, nagy Hameiri-estélyt rendezett a Zeneakadémia nagytermében. A plakátok külön csemegét hirdettek erre az estélyre, fel fog lépni a magyar poézis legnagyobb színpadi tolmácsa: Medgyaszay Vilma.

Előadás előtt azt mondja nekem Medgyaszay:

– Idehallgass, te nagyszerű ember: te most bejössz az öltözőmbe, leülsz, s én a spanyolfal mögül beszélgetni fogok veled. De ide senkit, de senkit be ne engedj, még azt a messiást sem, akit én ma szavalok (t. i. a Messiás című versemet szavalta). Megértetted?!

Bementünk, cigarettát tett elém, aztán azt kérdezte:

– Izgat téged, ha én ott vetkőzöm a fal mögött?
– és eltűnt a spanyolfal mögött.

– Nem. Mert a férfit csak az a nő izgatja, akihez valami remény fűzi. Csak a delírium tremens-es Oswald akarja a Napot.

Rövid hallgatás után:

– Hát ezt elmondom a férjemnek. Azt akartam kérdezni, mi a te véleményed az antiszemitákról?

– Ha valaki azért gyűlöli a zsidót, mert azt hiszi, hogy az kárt tesz a hazájának, megbecsülöm érte, és igyekszem meggyőzni az ellenkezőjéről. De ha tudja, hogy a zsidó hasznos a hazának, s mégis gyűlöli valami magánügyből kifolyólag (konkurencia, rivalitás vagy hasonló), akkor közönséges hazaáruló, mert többre becsüli a saját érdekét a haza érdekénél. Ha pedig minden ok nélkül gyűlöli (nevelés, vallási butítás, vagy hasonló befolyás következtében), akkor hülye.

– Azt hiszem, ez a nagy többség.

– Úgy van. Az antiszemitizmus tehát lelki fogyatékoság, melyet dzsungeli ösztönök sarkallnak, és állandóan egy társadalmi ziláltságra várnak, hogy szétszakítsák a civilizáció nevelésének évezredek kötelékeit, s kitombolhassák magukat. „Mondd meg nekem, mi a viszonya egy népnek a zsidóhoz, és megmondom neked, hogy a nép a civilizációnak milyen fokán áll.” Úgyszintén az egyénre is vonatkoztathat ez az elmélet, mert...

Kopogás az ajtón.

– Nézd csak meg, Márta ni, ki az. Ide senki be ne tegye a lábát!

Márta néni kimegy, és névjegyet hoz be.

– Névjegy a vendégnek – mondja, s átadja nekem.

Valósággal elhűlt a vérem:

– Jaj, Nagyasszonyom, a Rabbiszeminárium rektora, Blau professzor úr!

– Kicsoda?

Megismétlem a misztikus varázsigét.

– Gaurizankár! Csodarabbi még nem volt ebben a szobában. Behozni! Behozni!

Kinyitottam az ajtót:

– Méltóztassék, Rektor Úr... (Én készültem, tanár úr kérem...)

– Tessék helyet foglalni – mondja Medgyaszay a spanyolfal mögül.

– Köszönöm szépen. Csak egy pillanatra jöttem. Kérem szépen, szeretném, ha az I.M.I.T.-ben előadást tartana. Arról, amiről akar, amihez kedve van.

– Boldogan, tanár úr kérem. Majd teszem tiszteletemet, becses engedelmevel. Kézcsók a méltóságos asszonynak.

Kikisérem, és látom, hogy odakünn széles félkörben állnak volt iskolatársaim: Simi (orvos), Wejsz (tanár), Boka (mérnök), Izsó (mérnök) stb., s kórusban kiáltják:

– Éljen a Blau tanár úr!

– Éljen a Fa! – mondta Blau tanár úr, bozontos, őszes-fekete bajuszából „kifolyólag” (az ő kedvenc szavajárása volt ez) mosolyogva. A „Fa” tudniillik én voltam, nevem kezdőbetűinek összevonásából keletkezett. Tehát Blau tanár úr is tudta, hogy az osztály így nevez.

Erre dörgedelmes taps tört ki.

Ölelés, csókok...

– Hát ez gyönyörű, fiúk. De ilyen...! Blau tanár úr a primadonna öltözőjében!...

– És mit mondott? Mit akart?

– Üljön le, Feuerstein, úgyse tudja, mi a dágés!

– Hát idehallgassatok, pueri! Én otthagytam Medgyaszayt, vissza kell mennem. Előadás után várjuk meg egymást itt becs szó!

– Becs ist!

Ha a világ felfogta volna, mi volt ez, hogy professzor Blau Lajos, a Rabbiképző rektora, a világhírű Talmud-kutató egy primadonna öltözőjébe látogatott el, ez lett volna a század legelámítóbb eseménye.

– Mi volt az ott künn? Micsoda Lajos? – kérdezte Medgyaszay, amikor visszajöttem.

– Iskolatársaim. A rektor úr tudniillik annaki dején megbuktatott héberből.

– Szóval canossát járt az öreg. Úgy látszik, ezek a tanárok, vagyis minden idők tanárai, összebe-

széltek, hogy megbuktatják a jövőbeli valamirevalókat. Nem baj. Nekem is azt mondta egyszer egy tanárom: „Nézzé, maga farát-riszáló pávacsemete, egy Váci úti szobalánynak is többet illik konyítani az irodalomhoz, mint amennyit maga ért.” Pedig istenuccse, sose riszáltam a faromat.

Most kilépett a fal mögül. Olyan volt, mint Erzsébet királyné egy sápadt gimnazista szerelmi álmában. Megnézte az óráját.

– Van még egy negyedóránk. El akarok intézni egy régóta birizgáló kérdést, amire se Patai József, se Beregi Ármin nem tudtak felelni. Az a bizonyos Mózes tagadhatatlanul zseni volt, miért választott népének olyan országot, amely már akkor is nagyhatalmak országúttja volt, Asszíria, Babylon és Egyiptom között, s ma is eltiporható terület háború esetén, nemde?

– De igen, de éppen ez az, ami arra predesztinálja, hogy nagyhatalom rezidenciája legyen. Elsőrangú feltétele egy impériumnak, hogy ne csak jobbra, s balra, de a tengerre is kiterjessze világhatalmát – legalább az egész Közel-Keletre. Mózes, sőt már Ábrahám is zsidó Jehova-Impériumról álmodoztak és szöttek terveket.

Csengettek.

– Nohát – mondja Medgyaszay –, erre nem is gondoltam. De a nagy cionisták se.

– De Mózes igen.

5.

A PEN Club kongresszusa állva tapsol a héber Palesztinának, Karinthy Aranka panaszkodik, mint gyűlölt zsidónő, Karinthy Frigyes, a kereszténynek született kozmopolita megszeppen a náciizmustól, Medgyaszayt a zsidógyűlölet foglalkoztatja és Palesztina stratégiai helyzete. Valami Rém árnyékpofája emelkedik a horizonton.

A PEN Club kongresszuson tartott beszédem után Holder József, a fiatal héber és jiddis költő azonnal leült, s lázas buzgalommal tudósítást küldött a héber sajtónak Palesztinába. A cikk címe: „A felébredt Üdvöske húgom zászlót bontott.” (A héber reneszánsz nagy költője, Jehuda Léb Gordon „üdvöske húgom”-nak nevezi a héber nyelvet Patai gyönyörű magyar fordításában.)

Három héttel később megérkeztek a héber lapok Budapestre. Az első beszámoló a PEN Club kongresszusáról így szól: „A héber írók egyesülete megbízta Patai Józsefet, hogy képviselje a héber írókat a PEN Club kongresszusán Budapesten, de minthogy Avigdor Hameiri véletlenül

Hameiri az ötvenes években

Budapestre utazott, ő is kapott mandátumot a kongresszusra.” Pont.

Az egy héttel később érkezett héber lapokban voltak rövid, pár krónika-soros beszámolók a kongresszusról, de „Üdvöske húgom zászlóbontásáról” egyetlen szó se. Az se, hogy felszólaltam. Szegény Holder halálsápadtan támolygott, s ezt mormogta: „Szentségtörés, gyalázat, hihetetlen!” Nem csodálkoztam. Holder entuziaszta természet volt „túlfűtötten lírai lélek”, – de ki látta valaha a filozofikus mosolyú, sztoikus nyugalμού Patai Józsefet felindultan bosszankodni? Hát most ő is hánytavetette a héber újságokat, és nem hitt a szemének. S csak később mondta az ő hagyományos kedélyességével: „Érdekes volna tudni, mit írtak annakidején a Korách papjai Mózes tóraadásáról a Szináj-hegyen?”

Később Holder még egyszer próbálkozott a héber sajtóval. Egynéhány előadásom után beszámolókat küldött a hatásról, s hogy többek között két kikeresztelkedett család visszatért a zsidósághoz, s a két családnak erről szóló eredeti leveleit is mellékelte. De a héber lapok – melyek egyébként örömmel vették Holder cikkeit Magyarország zsidóságának viselt dolgairól – papírkosárba dobták ezeket a tudósításokat.

De ami még engem is meglepett, az egy „Levél a szerkesztőséghez” című „írásmű” volt, mely az egyik héber lapban jelent meg éppen európai előadási körutamról való visszatérésem napján. A levélben az állt, hogy nehéz, busás honoráriumokért tartott előadásokban Európa-szerte a Bibliát, Rambamot és Palesztinát gyaláztam stb., stb.

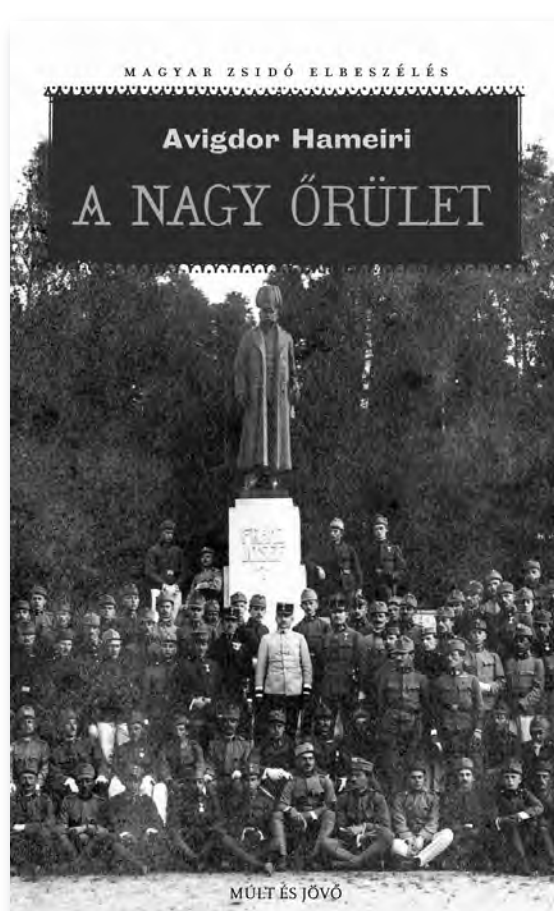
(De ez már nemcsak a héber sajtót illeti, hanem a gáluti cionistákat is.)

Nos, a busás honoráriumokat illetőleg álljon itt mellettem két paralel eset: Bialik és Zsobotinszki. Bialik Bécsben volt, amikor Pozsonyból meghívást kapott egy előadásra. Válaszában Bialik közölte, hogy ötven fonton alul nem tart előadást. Úgyszintén Zsobotinszki – akinek titkára intézte az előre megszabott honorárium ügyét. Az én előadásaimat a drága emlékezetű Berger Márton munkácsi kereskedő levelezte le saját költségén. (Felesége óvónő, itt él az országban). A minimum 300 cseh korona (három font) volt. De minthogy ez se volt feltétel, hát ezt is csak ritkán kaptam

meg. A stílus általában így hangzott: „Kedves Mester, ez mindent felülmúl! De sajnos...” és kezembe nyomták a gyér garasokat, „de hiszen ezt úgyse lehet pénzzel honorálni, nem igaz?” (Ergo, a honorárium – hogy mondja Karinthy? – mindent alulmúlt.) De hát jár-e több egy héber írónak, aki a Bibliát, Rambamot és Palesztinát gyalázza?

Avigdor Hameiri örökösei és a Gnazim Archívum szíves engedélyével.

KIADÓNK GONDOZÁSÁBAN JELENT MEG

A kötet ára 3300 Ft

KAPHATÓ A JOBB KÖNYVESBOLTOKBAN ÉS A SZERKESZTŐSÉGBEN

A második világháború, Trianon, a forradalmak – eltorlaszolják a lehetőséget, hogy az első világháború következményeivel szembesüljünk. Ez a végzetes eseménysor nem a háború elvesztésében és folytatásában, az igazságtalan békében testesült meg, hanem a lövészárkokban és a hadifogolytáborokban testközelbe került magyar társadalom csoportjai közötti viszonyban. Ott, az apokaliptikus keretek között találkoztak végzetes testközeliségben az addig rendi elzárkózásba merevedett magyar társadalom uralkodó és „alávetett” rétegei, ott váltak egymásnak kiengesztelhetetlen ellenségeivé – mentalitásban, kultúrában, értékrendszerben – a mai napig. A történelem sodrása az egyre romló és feszültebbé váló helyzetek, az ott szerzett tapasztalatok feldolgozására nem adott időt. Avigdor Hameirinek, az új héber irodalom egyik alapítójának és klasszikusának (Ady, és a *Nyugat* köre barátjának és munkáinak Szentföldre plántálójának) sikerült megérzésként a Habsburg Monarchiából kiszakadó magyar társadalom nagy látószögű és ritka mélységelességű képét.

Noha már 1929-ben megjelent Tel Avivban, soha jobbkor, megfelelőbb történelmi időben nem térhet vissza oda, ahol a leginkább szükség van rá.